

УДК 343.2/7

І.І. МИТРОФАНОВ, канд. юрид. наук,
Кременчуцький державний університет імені
Михайла Остроградського

КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧІ НАСЛІДКИ СУДИМОСТІ

*Ключові слова: судимість, наслідки судимості,
кримінально-виконавчі наслідки судимості,
установа виконання покарання*

Сьогодення характеризується стрімкими змінами правового регулювання всіх сфер життєдіяльності суспільства і держави. Це пов'язано з реформами, що проводяться для поступового руху України до демократичних стандартів країн Євросоюзу. Не є винятком і сфера правового регулювання суспільних відносин, що, з одного боку, стимулюють їх розвиток, а з іншого – гарантують їм безперервний процес реалізації нормативних приписів, а отже, безперешкодний шлях до цивілізованого майбутнього.

У цьому зв'язку слід зазначити, що питання регулювання сфери виконання покарань на сучасному етапі набуває неабиякого значення, оскільки новий Кримінально-виконавчий кодекс України наблизив українське кримінально-виконавче законодавство до міжнародних стандартів виконання (відбування) покарання, але багато його положень, особливо щодо гуманізації відбування покарання, можуть виявитися не реалізованими. Кримінально-виконавча система фактично не має ефективних механізмів ресоціалізації та поступової адаптації до умов волі осіб, які відбули покарання. Передбачені в Кримінальному кодексі альтернативні позбавленню волі нові види покарань не застосовуються, тому що ще не створені відповідні умови для їх реалізації.

Нами вже досліджувалися питання принципів у системі кримінально-виконавчого права, і ми дійшли висновків, що принципи кримінально-виконавчого законодавства не збігаються з принципами, якими керуються у своїй діяльності органи та установи вико-

нання покарань [1, с.96-100]. Аналогічним чином ситуація складається і з встановленням кримінально-виконавчих наслідків судимості у кримінально-виконавчому законодавстві, коли повністю ігноруються приписи Кримінального кодексу України (далі – КК).

Такий стан регулювання інституту судимості нормами розглядуваної галузі законодавства частково пояснюється тим, що вчені, які досліджували проблеми цього інституту (А.А. Абдурахманова, В.В. Голіна, С.Й. Зельдов, Є.О. Письменський, Л.Ф. Помчалов та ін.), взагалі оминули своєю увагою зазначені питання.

Наприклад, О.В. Ульянов у дисертаційному дослідженні «Судимість і правові наслідки її реалізації» присвятив проблемам кримінально-виконавчих наслідків судимості окремий підрозділ, але не визначив поняття цих наслідків. Він обмежився лише вказівкою на те, що судимість є визначальним чинником при виборі режиму виконання-відбування покарання, а це у свою чергу відображається на подальшій поведінці засудженого і сприяє чи, навпаки, ускладнює його подальшу соціальну адаптацію [2, с.15].

Отже, метою цієї статті є визначення кримінально-виконавчих наслідків судимості у системі кримінально-виконавчого законодавства та з'ясування ступеня їхнього впливу на процес реалізації кримінальної відповідальності щодо особи, визнаної винною у вчиненні злочину. Її новизна полягає у визначенні кримінально-виконавчих наслідків судимості. При цьому констатується, що чинне кримінально-виконавче законодавство України не визнає понять зняття та погашення судимості, що протирічить положенням закону про кримінальну відповідальність.

Відповідно до ст.155 Кримінально-виконавчого кодексу України особи (далі – КВК), які відбули покарання, несуть обов'язки і користуються правами, встановленими для громадян України, з обмеженнями, що передбачені для осіб, які мають судимість. Такі обмеження можуть бути передбачені тільки законом. Положення закону про суди-

мість поширюються на весь строк відбування як основного, так і додаткового покарання, а у випадках, передбачених пунктами 5-9 ст.89, пунктами 2-4 ч.2 ст.108 КК, – і на певний строк після відбуття покарання [3, с.9].

У зв'язку з цим наявність у особи судимості тягне для неї не лише несприятливі фізичні та психологічні (моральні) наслідки, пов'язані з призначенням та відбуванням самого покарання, а й певні правообмеження після відбуття покарання. Одна частина таких наслідків має винятково кримінально-правовий характер, а інша – загальноправовий характер. Крім того, аналіз чинного кримінально-виконавчого законодавства України дає нам підстави стверджувати про наявність й кримінально-виконавчих наслідків судимості особи, яка вчинила злочин та притягнена до кримінальної відповідальності з призначенням покарання.

Кримінально-виконавчі наслідки, як і загальноправові та кримінально-правові наслідки судимості, – це сукупність певних правових обмежень, передбачених відповідними нормами кримінально-виконавчого права та встановлених щодо осіб, які перебувають у стані судимості.

Кримінально-виконавчі наслідки судимості в навчальній та науковій літературі з кримінального права України не знайшли свого відображення. Однак, розробка вказаних наслідків має принципове значення для реалізації саме того обсягу кримінальної відповідальності, що чітко визначений обвинувальним вироком суду, який на підставі ч.1 ст.323 Кримінально-процесуального кодексу України (далі – КПК) повинен бути законним та обґрунтованим. При цьому обґрунтованість вироку означає відповідність висновків суду, у тому числі при обранні особи, визнаній винною у вчиненні злочину, відповідного кримінально-правового засобу впливу, фактичним обставинам кримінальної справи, що встановлені під час досудового слідства та судового розгляду, а законність – це відповідність вироку вимогам, встановленими положеннями КПК, за умови правильного

застосування при його постановленні норм матеріального права, тобто норм законодавства про кримінальну відповідальність. Суд несе всю повноту відповідальності за правильне вирішення питань реалізації кримінальної відповідальності, у тому числі за законність та обґрунтованість призначення конкретного виду покарання особі, визнаної винною у вчиненні злочину [4, с.125].

Однак вироком суду не визначається весь комплекс обмежень, що покладається на особу, яка відбуває покарання у виді позбавлення волі на певний строк, оскільки він варіюється залежно від рівня безпеки (мінімальний, середній і максимальний) виправної колонії та умов тримання у цій колонії, чого суд у своєму вирокі за чинним законодавством України не може встановити.

Вид установи виконання покарання (далі – УВП) визначається на підставі Інструкції про порядок розподілу, направлення та переведення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі комісіями з питань розподілу, направлення та переведення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі, що утворюються в територіальних органах управління Державного департаменту України з питань виконання покарань, та Апеляційною комісією Державного департаменту України з питань виконання покарань (далі – ДДУПВП) з питань розподілу, направлення та переведення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі, що утворюється в ДДУПВП [5]. Вибір же конкретного виду УВП для відбування покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк залежить, у свою чергу, як від тяжкості вчиненого злочину, так і від даних, які характеризують особу, винну у його вчиненні (стать, вік, попередня судимість, зокрема, пов'язана з відбуванням покарання у місцях позбавлення волі тощо), а також від того, чи відбувала вона покарання у місцях позбавлення волі раніше або притягувалася до кримінальної відповідальності. Тобто, кримінально-виконавче законодавство не пов'язує вибір УВП з

наявністю чи відсутністю судимості (погашена вона чи знята за попередні злочини на момент визначення покарання за новий злочин (злочини), для відбування якого вона направляється у виправну колонію).

Розглянемо окремі аспекти правового регулювання питань, пов'язаних із розподілом та направленням осіб, які раніше притягувалися до кримінальної відповідальності, для відбування покарання в установи кримінально-виконавчої системи України. Зазначимо, що це безпосередньо відображається на правовому становищі засудженого, а отже, і на порядку і умовах відбування ними призначених судами покарань за вчинені злочини.

1. Відповідно до ч.2 статті 7 Закону України «Про попереднє ув'язнення», основними вимогами режиму в місцях попереднього ув'язнення є ізоляція осіб, взятих під варту, постійний нагляд за ними і роздільне їх тримання [6]. Абзаци 4 та 5 ч.2 ст.8 зазначеного закону встановлюють категорії осіб, які тримаються окремо від інших у зв'язку з тим, що вони раніше притягалися до кримінальної відповідальності або раніше відбували покарання в місцях позбавлення волі. Слід зазначити, що з місць попереднього ув'язнення особа, яка вчинила злочин, починає знайомитися зі злочинними традиціями з одного боку, і з вимогами режиму та адміністрації з цього приводу, з іншого. Тому цілком справедливим слід визнати такий підхід до роздільного тримання підозрюваних та обвинувачуваних у вчиненні злочину осіб. Але у разі, якщо після відбуття особою попереднього покарання, навіть у місцях позбавлення волі, минули тривалі строки і судимість у них погашена чи знята в установленому законом про кримінальну відповідальність порядку, то цей підхід буде протирічити сутності інституту судимості.

Аналогічно вирішується питання з особами, які направляються для відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк. Так, відповідно до пункту 2.2 Інструкції про порядок розподілу, направлення та переведення для відбування покарання осіб,

засуджених до позбавлення волі, до виправних колоній мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання із слідчого ізолятора (далі – СІЗО) направляються особи, засуджені вперше до позбавлення волі за злочини, вчинені з необережності, злочини невеликої та середньої тяжкості.

До виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання із СІЗО направляються чоловіки, вперше засуджені до позбавлення волі за злочини невеликої та середньої тяжкості; жінки, засуджені за злочини невеликої та середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі злочини.

До виправних колоній середнього рівня безпеки із СІЗО направляються чоловіки, які раніше відбували покарання у виді позбавлення волі на певний строк.

До виправних колоній максимального рівня безпеки з відбуванням покарання у звичайних жилих приміщеннях направляються: чоловіки, засуджені за умисні особливо тяжкі злочини, які мають не зняту та непогашену судимість за умисний тяжкий або особливо тяжкий злочин, за який вони фактично відбували покарання в місцях позбавлення волі; чоловіки, які раніше двічі в будь-якій послідовності були засуджені та фактично відбували покарання у виді позбавлення волі за такі злочини: проти основ національної безпеки України; умисне вбивство; умисне тяжке тілесне ушкодження; захоплення заручників; зґвалтування; розбій, вчинений при обтяжуючих обставинах; вимагання, вчинене при обтяжуючих обставинах; виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї; створення злочинної організації; бандитизм; терористичний акт; створення непередбачених законом воєнізованих або збройних формувань; викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим

становищем; незаконне заволодіння транспортним засобом при обтяжуючих обставинах; контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів; незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів; організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів; посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця; посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя; злісна непокоря вимогам адміністрації виправної установи; втеча з місця позбавлення волі або з-під варти; посягання на життя представника іноземної держави і які знову вчинили будь-який з перелічених злочинів, за який вони засуджені до покарання у виді позбавлення волі на певний строк.

До виправних колоній або секторів максимального рівня безпеки з відбуванням покарання у приміщеннях камерного типу направляються чоловіки, які раніше були засуджені до позбавлення волі за будь-який з таких злочинів: проти основ національної безпеки України; умисне вбивство при обтяжуючих обставинах; захоплення заручників; зґвалтування, що спричинило особливо тяжкі наслідки, а також зґвалтування неповнолітньої чи неповнолітнього, малолітньої чи малолітнього; розбій, вчинений організованою групою або поєднаний із заподіянням тяжких тілесних ушкоджень; вимагання, вчинене організованою групою або поєднане із заподіянням тяжкого тілесного ушкодження; створення злочинної організації; бандитизм; терористичний акт; посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця; посягання на життя су-

дді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя; злісна непокоря вимогам адміністрації виправної установи; втеча з місця позбавлення волі або з-під варти і які знову вчинили будь-який з перелічених злочинів, за який вони засуджені до покарання у виді позбавлення волі на певний строк.

2. Відповідно до ч.1 ст.89 КВК осіб, вперше засуджених до позбавлення волі за злочини невеликої або середньої тяжкості чи тяжкі злочини, може бути за їхньою згодою залишено у слідчому ізоляторі чи направлено у виправну колонію максимального рівня безпеки для роботи з господарського обслуговування. Такі особи тримаються ізольовано від інших осіб на умовах, передбачених КВК для виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання і виправних колоній середнього рівня безпеки.

3. Оскільки особи, які мають судимість, не направляються для відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк до колоній мінімального рівня безпеки, то їм не може бути дозволений короткочасний виїзд за межі виправних і виховних колоній. Згідно з ч.1 ст.111 КВК засудженим, які тримаються у виправних колоніях мінімального рівня безпеки, дільницях соціальної реабілітації виправних колоній середнього рівня безпеки та виховних колоніях, може бути дозволено короткочасні виїзди за межі колонії на території України на строк не більше семи діб, не включаючи часу, необхідного для проїзду в обидва кінці (не більше трьох діб), у зв'язку з такими винятковими особистими обставинами: смерть або тяжка хвороба близького родича, що загрожує життю хворого; стихійне лихо, що спричинило значну матеріальну шкоду засудженому або його сім'ї.

4. Засуджені до покарання у виді арешту, які раніше відбували покарання в місцях позбавлення волі, відбувають покарання окремо від інших засуджених до цього покарання (ч.1 ст.51 КВК).

Отже, аналіз кримінально-виконавчого

законодавства свідчить про те, що всупереч кримінально-правовим нормам воно розширює правові наслідки для особи, яка відбувала покарання або притягувалася до кримінальної відповідальності і судимість якої знята або погашена. Після зняття або погашення судимості для особи, у якої вона була, не може бути згадки про минуле, тобто ніяких правових наслідків, пов'язаних з учиненням злочинів (злочинами) і відбутим за нього (них) покаранням, не може встановлюватися.

Це пов'язано з тим, що системотворчою основою кримінальної відповідальності є триваюче в часі засудження, завдяки чому можна говорити про відповідність суспільної небезпеки особи, яка вчинила злочин, і тривалість її судимості. При анулюванні судимості суспільство визнає, що колишній злочинець стає повноцінним громадянином, який не обтягується ніякими додатковими обов'язками та має рівні з іншими громадянами України права. Виходячи з цього, така особа має зніматися з офіційного обліку та реєстрації, а під час вирішення питання про призначення цій особі покарання за знову вчинений злочин суд має виходити з того, що особа вчинила злочин уперше. Так само слід визначати вид УВП при направленні її для відбування призначеного судом покарання.

Таким чином, чинне кримінально-виконавче законодавство не враховує питань зняття та погашення судимості і навіть ігнорує їх, незважаючи на сутність та правову природу цього інституту сучасного кримінального права України. При цьому необхідно виходити з того, що кримінально-виконавче право щодо кримінального права розвивається як виконавча галузь. Воно має жорстко залежати від структури системи покарань. Його основним завданням повинно бути врегулювання порядку та умов виконання всіх видів покарань, що забезпечить досягнення мети, передбаченої ч.2 ст.50 Закону України про кримінальну відповідальність, що створює додаткові гарантії дотримання прав засудженого. З таких позицій можна говорити

про кримінально-виконавче право як допоміжну галузь, що забезпечує виконання всіх видів покарань. Відповідно матеріальна складова призначення конкретного виду покарання, порядок обрання засудженому до позбавлення волі на певний строк виду установи виконання покарання, підстав звільнення від його подальшого відбування чітко визначена в Кримінальному кодексі, а процесуальний порядок вирішення цих питань регламентований кримінально-процесуальним законом.

У сучасній кримінально-правовій науці мета покарання розглядається в трьохракурсному плані: кара, виправлення та запобігання вчиненню засудженими злочинів. У психологічному аспекті покарання як кара, базуючись на закономірностях негативного підкріплення, тільки тоді буде дійовим, коли суд з урахуванням суб'єктивної сторони злочину та перспектив зміни особистості засудженого обере такий вид кримінально-правового засобу впливу, який би не озлобив його, а змусив відчути каяття совісті та прагнути до позитивних самозмін. У цьому зв'язку вибір виду установи виконання покарання (з відповідним рівнем безпеки – мінімальним, середнім, максимальним) має на меті реалізувати такі основні функції: каральну, виховну та забезпечувальну [7, с.334-337].

Каральна функція режиму полягає в тому, що засуджений втрачає волю, ізольовується від суспільства, перебуває під охороною й постійним наглядом; крім того, здійснюється примусова регламентація його роботи, відпочинку, навчання, дозвілля. Також слід зазначити, що режим не лише конкретизує покарання у виді позбавлення волі, а й є регулятором його каральної сили, основним критерієм при визначенні рівня безпеки установи виконання покарань та відповідної ділянки в колонії, тобто регулятивна функція режиму реалізується через створення різних умов тримання засудженого залежно від характеру та ступеня суспільної небезпеки вчиненого злочину, особи і поведінки засудженого. Такі умови дістали своє відобра-

ження у статтях 138-143 КВК України.

Виховна функція в сукупності з іншими засобами виправлення та ресоціалізації обумовлює виховання в засуджених високої правосвідомості. Чіткий розпорядок дня (час підйому, відбою, фіззарядки, виведення на роботу, прийняття їжі тощо), висока організованість життя й побуту безпосередньо накладають відбиток на характер, поведінку засудженого, дисциплінують його, виробляють якості, необхідні в житті на волі (акуратність, точність, ретельність). Крім того, режим сприяє вихованню в засуджених стійкості проти вчинення злочинів у майбутньому, тобто досягається мета індивідуальної превенції злочинності.

Забезпечувальна функція режиму полягає в тому, що завдяки підтримці встановленого порядку відбування покарання в установі виконання покарань створюються сприятливі умови для організації праці, навчання, соціально-виховної роботи, діяльності колективу та самодіяльних організацій засуджених, а також для керівництва ними з боку персоналу установи. Забезпечувальна функція режиму полягає ще й в тому, що він сприяє спеціальному та загальному запобіганню вчиненню злочинів з боку засуджених. Так, у ч.1 ст.1 КВК України міститься положення, відповідно до якого кримінально-виконавче законодавство регламентує порядок і умови виконання та відбування покарань з метою захисту інтересів особи, суспільства і держави шляхом створення умов для виправлення і ресоціалізації засуджених, запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами. При цьому мета кримінально-виконавчого законодавства – це те, чого прагне досягти держава, встановлюючи певну регламентацію порядку та умов відбування та виконання покарання [8, с.6-7].

Отже, розглянуті нами функції режиму спрямовані на досягнення конкретно визначеної в КВК мети – створити умови для виправлення та ресоціалізації засуджених, виключити можливість вчинення ними нових злочинів і в кінцевому результаті – щоб кож-

ний із них повернувся до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві.

Враховуючи все вищезгадане, слід визнати, що цілком логічним буде внесення відповідних змін у законодавство, якими будуть розв'язані розглянуті нами проблеми. І перш за все, необхідно відмовитися від порядку визначення виду УВП органом, який відповідає за виконання покарань, оскільки це створює підґрунтя для процвітання корупції у кримінально-виконавчій системі України. Як вибір виду покарання, так і вибір виду установи виконання покарання має здійснюватися виключно судом та чітко визначатися обвинувальним вироком суду, щоб забезпечити законність реалізації того обсягу обмежень, що складають зміст кримінальної відповідальності особи, визнаної винною у вчиненні злочину, який ним (обвинувальним вироком) встановлений.

ЛІТЕРАТУРА

1. Митрофанов І. І. Установи виконання покарань у системі суб'єктів протидії злочинності наркозалежних осіб / І. І. Митрофанов // Юридична Україна. – 2007. – № 10. – С. 96–100.
2. Ульянов А. В. Судимость и правовые последствия ее реализации : автореф. дис. на соискание научной степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / А. В. Ульянов. – М., 2006. – 28 с.
3. Постанова ПВСУ «Про практику застосування судами України законодавства про погашення і зняття судимості» : від 26.12.2003 р., № 16 // Вісник Верховного суду України. – 2004. – № 2. – С. 9–11.
4. Митрофанов І. І. Кримінально-правові засоби впливу на наркозалежних осіб, які вчинили злочини: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Митрофанов Ігор Іванович. – Д., 2009. – 256 с.
5. Наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань «Про за-

твердження Інструкції про порядок розподілу, направлення та переведення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі, Положення про комісію з питань розподілу, направлення та переведення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі, Положення про Апеляційну комісію Державного департаменту України з питань виконання покарань з питань розподілу, направлення та переведення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі» : від 16.12.2003 р., № 261 // Офіційний

вісник України. – 2004. – № 1. – Ст. 11.

6. Закон України «Про попереднє ув'язнення» : від 30.06.1993 р., № 3352-ХІІ // ВВР України. – 1993. – № 35. – Ст. 360.

7. Митрофанов І. І. Протидія злочинності наркозалежних осіб у сфері наркообігу : монографія / І. І. Митрофанов. – Кременчук : Вид. ПП Щербатих О. В., 2008. – 450 с.

8. Кримінально-виконавчий кодекс України : наук.-практ. коментар / за заг. ред. А. Х. Степанюка. – Х. : ТОВ «Одіссей», 2005. – 560 с.

Митрофанов І. І. Кримінально-виконавчі наслідки судимості / І. І. Митрофанов // Форум права. – 2010. – № 1. – С. 258–264 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-1/10miivnc.pdf>

Аналізуються питання кримінально-виконавчих наслідків судимості, визначається зміст поняття «кримінально-виконавчі наслідки судимості». Досліджуються питання закріплення наслідків судимості у кримінально-виконавчому законодавстві України; доводиться, що правове регулювання всіх видів покарання має базуватися на положеннях кримінального та кримінально-виконавчого права при повному їх (положень) узгодженні.

***

Митрофанов И.И. Уголовно-исполнительные последствия судимости

Анализируются вопросы уголовно-исполнительных последствий судимости, определяется содержание понятия «уголовно-исполнительные последствия судимости». Исследуются вопросы закрепления последствий судимости в уголовно-исполнительном законодательстве Украины; делается вывод о том, что правовое регулирование всех видов наказания должно базироваться на положениях уголовного и уголовно-исполнительного права при полном их (положений) согласовании.

***

Mytrofanov I.I. Modern Approaches To the Solution of Criminal Liability Realization Problems

Deals with the analysis of criminal liability realization problems, the concept of the notion «criminal liability realization» are define. The problem of introduction of criminal law rules into practice by means of criminal and legal relationship is studied. The purposes of criminal liability realization analyzed. It substantiated that the problems of criminal liability realization are versatile and complex, that is why they require further study and solution in the field of criminal law.